

שיפוט מוסרי אצל אסירים בעלי רקע פסיכופתולוגי

ד"ר יובל וולף¹, מרים פרידלנדר מ.א.¹, פרופ' משה אדד¹, ופרופ' פטר סילפן¹

המחקר הנוכחי מיועד לערוך עימות בין שני ניבויים סותרים כאשר לטיבו של השיפוט המוסרי, שנעשה על-ידי אנשים, המסווגים לפי המינוח הפסיכופתולוגי כבעלי אישיות גבולית או אנטי-חברתית. ניכר אחד נגזר מתיאוריית מיוג המידע, שמניחה כי השיפוט הוא רב-רכיבי והוא מאופיין על-ידי החיחסות סימולטנית למספר פיסות מידע הכרוכות באירוע אנטי-חברתי. ניכר סותר נגזר ממכלול של גישות אישיותיות והתפתחותיות, כגון: גישת יחסי אובייקט² והגישה הפיאג'טיאנית, שמהן נובע כי השיפוט המוסרי, המאפיין אנשים בעלי תפישה מוסרית בלתי בשלה, הוא חד-רכיבי ברגע נתון. נבדקו 19 אסירים, אשר 14 מהם שהו במחלקות הפסיכיאטריות (הסגורה והפתוחה) של המרכז לבריאות הנפש בכלא איילון. שבעה מהם אובחנו, באופן בלתי חלוי, על-ידי שני פסיכיאטרים מיומנים כבעלי אישיות גבולית. שבעה אחרים אובחנו כבעלי אישיות אנטי-חברתית. כל הנבדקים היו בעלי רקע אישי ומיצבי דומה, פרט למספר המאסרים; עבור ארבעה נבדקים מהקבוצה האנטי חברתית היה זה מאסר ראשון או שני ואילו עבור שלושת הנותרים היה זה מאסר שלישי לפחות. לפיכך חולקו האנטי חברתיים לשתי תתי-קבוצות, מועטת מאסרים ומרובת מאסרים. נתוני הרקע של חמשת הנבדקים הנותרים היו דומים לאלה של שאר הנבדקים, אך הם היו ללא רקע פסיכופתולוגי. כל נבדק ענה על שאלון ניסויי, שכלל תיאורי עבירת רכוש, שבה נוטלים חלק שני אנשים. הנבדק הונחה לזהות עצמו עם אחד מהם. במפגש אחד הוא נתבקש להעריך את מידת אשמתו של העבריין שאיתו הודהה ובמפגש אחר העריך את מידת אשמתו של הזולת. בשני מפגשים נוספים בוצעה רפליקציה של שני הראשונים. נוסח המקראות הותאם לעגה העבריינית המקובלת בכלא, ותיאורי האירוע הוקראו לנבדק על-ידי עובדת הכלא שיצרה איתו רפורט טוב. שלוש פיסות המידע בתוך כל אירוע כזה נוצרו בהתאם לחכנון תלת-גורמי תלת-דרגתי מלא. שלושת הגורמים היו: (1) גודל ה"מכה" (כמות הרכוש שנגנב); (2) הכוונה המוקדמת מצידו של העבריין, שאיתו הודהה הנבדק (3) כוונת הזולת. נמצאו הבחנות משמעותיות בין קבוצות העבריינים השונות לפי המשקל היחסי, שחבריהן מקנים לערויות הכלולות באירוע הנשפט.

אישיות גבולית ואישיות אנטי-חברתית

בעל אישיות גבולית סובל מאי-יציבות בתחומים רבים, הכוללים יחסים בין-אישיים, מצב רוח ודימוי עצמי. הוא סובל מתחושה כרונית של ריקנות ומתקשה לדחות סיפוק. יחסיו הבין-אישיים מאופיינים כנצלנות ובתפיסות הזולת (2). המנגנון האופייני הוא splitting, כלומר הפרדת ייצוגי עצמי ואובייקטים בעלי משמעות סוכייקטיבית חיובית מאלה, הנחפשים כשליליים. אדם כזה יוצר דימוי עצמי ותדמית אובייקט, שאינם מציאותיים, אלא רק טובים ומלאי עוצמה. כאשר אובייקט אינו יכול לשמש כמקור לסיפוק הוא נתפס כרע. זהו מנגנון פרימיטיבי, שאינו מאפשר התייחסות מצי-אותית לאובייקט ולעצמו. בעל האישיות הגבולית אינו הש אמפתיה כלפי זולתו. קיימות אצלו תפיסה מעוותת של הזולת והתגוננות מפני רגש (3). כשם שאובייקט תחליפי נתפס על-ידי הילד כמספק צורך, כך גם צרכיו של אדם כזה מکتיבים

מבוא

עבודה הנוכחית עוסקת בבחינת התאמתה של מהודת המדידה הפונקציונלית (1) לחקר שיפוט מוסרי אצל בעלי חריגות פסיכופתולוגיות, הנושאת צביון של סטייה חברתית-מוסרית. המדידה התיפקודית אמורה, בין היתר, להפיק אמידה כמותית של המשקל היחסי, שמוקנה על-ידי שופט נאיבי לעובדות הכלולות במציאות הנשפטת. אנו מתמקדים בבחינת האפשרות להחיל שיטת מדידה כמותית זו לחקר נושא בעל מסורת של מחקר לא כמותי, כגון תפיסותיהם המוסריות של אנשים, המצויים מעבר לגבול הנורמטיבי מבחינה התנהגותית (עבריינים) ומסווגים על פי אמות מידה פסיכודיאגנוסטיות כבעלי אישיות גבולית או אנטי-חברתית.

¹ המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת כריילן.

לו כיצד יתפוס את זולתו. ותפיסה כזאת מעידה על רמה נמוכה של יחסי אובייקט (4).

מהאמור לעיל עולה כי תפיסותיו המוסריות של בעל אישיות גבולית מצויות על הגדר' שבין בגרות לילדותיות. העבודה הנוכחית עוסקת בעולם מוסרי מעין-ילדותי זה ומנסה לבחון אותו על רקע תפיסות מוסריות של "יושבי גדר" אחרים, המסווגים לפי המינוח הפסיכופאתולוגי כבעלי אישיות אנטי-חברתית. תפיסות אלו מהוות רקע הולם לבעלי אישיות גבולית, היות שסיווגו של אדם כאנטי-חברתי טעון באופן ישיר (ולא עקיף, כאצל בעל אישיות גבולית) בסייגים מוסריים, הנקבעים על-ידי החברה. זהו אדם שאינו מצוית לעיקרי הסייגים הללו. בעל האישיות האנטי-חברתית הוא אימפולסיבי ונעדר התחשבות בתוצאות מעשיו עבור הקורבן ועבור עצמו (לדוגמה, ICD.9.CM). הוא מאופיין על-ידי שקרנות פאתולוגית ומתנהג כאילו אינו לומד מניסיון ואינו פוחד מעונש. השיפוט המילולי של אדם כזה הוא ברמה טובה כאשר לא מדובר בו עצמו. הוא משתמש ברציונליזציות ובתיירוטים כדי לשכנע אחרים, בעוד שהוא עצמו אינו נזקק להם, שכן אינו חש אחראי או אשם. יחסיו הבין-אישיים פגומים בשל חוסר יכולת לאהוב או ליצור קשרי רעות. הזולת מהווה עבורו אובייקט ומקור להנאה ולהימנעות מכאב.

העבודה הנוכחית עוסקת בבחינת האופן שבו עבריינים, שאובחנו כבעלי אישיות גבולית ואנטי-חברתית, מייחסים לעצמם ולזולת אשמה על ביצוע עבירה. תיאוריית "יחסי האובייקט" מניחה כי רק משהושג ייצוג קבוע של עצמי ושל אובייקט בעולמו הפנימי של הפרט, הוא מסוגל לתפוס את עצמו ואת זולתו כישויות אנושיות נפרדות. תיאוריה זו גורסת כי ייצוגי עצמי ואובייקט קשורים להתפתחותו המוסרית של הפרט וכי השפעתם רבה על התפתחות זו. לפי הורנר (5) יכולתו של אדם לתפוס עצמו כנבדל מזולתו מעידה כי נוצרו אצלו ייצוגים נבדלים של עצמי ואובייקט. יכולתו של אדם לחלוק עם הזולת אחריות למעשה כלשהו, אמורה להיות מושפעת מהאופן שבו הוא תופס את הזולת ואת עצמו. האיכות של יחסי אובייקט מעידה על רמת ההתפתחות המוסרית, שכן המצפון הוא משקע של יחסי אובייקט בילדות ומערכת מופנמת של מוסר ההורים (6). לכן, יכולתו של אדם לתפוס אירוע בין-אישי כהווייה, שבה נוטלים חלק שני אנשים נפרדים, אשר להם אחריות משותפת, מעידה על רמת התפתחותו, הן במונחים של יחסי אובייקט והן מבחינה מוסרית.

הספרות מדגישה כי הפרעתו המרכזית של בעל אישיות גבולית היא היעדר תחושת זהות עצמית ואי-השגת ייצוג קבוע והולם של האובייקט (7). לפיכך צפויה אצלו רמה נמוכה של יחסי אובייקט והתפתחות מוסרית שתתבטא בתפיסת אירוע בין-אישי באופן חד-צדדי ולא אינטגרטיבי. באשר לבעל אישיות אנטי-חברתית, הספרות מלמדת כי לא נוצרה אצלו

הכחנה בין אובייקט אנושי לאובייקט אחר (8), ולכן גם הוא מאופיין על-ידי עולם פנימי של ייצוגים, אשר אמור להתבטא ברמה לא מפותחת של יחסי אובייקט.

שיפוט ויחוס אחריות

לפי פיאג'ה (9) וקולברג (אצל מונסי, 10), הרי התפתחות המצפון גוררת אחריה שינוי בתפישתו של הילד בנוגע למ-שמעות של אחריות ואשמה. בשלב ההטרונומי מתייחס הילד אל המעשה או אל תוצאתו בלבד ובהתאם לכך הוא מייחס אחריות או אשמה. בשלב האוטונומי מוכתבת השפיטה המוסרית על-ידי מניע, כוונה ונסיבות אנושיות, העומדים מאחורי מעשה. היידר (11) מניח, אף הוא, דרגות בהתפתחות ייחוס אחריות. בדרגה הנמוכה ביותר ייחוס אחריות הוא טופלי ואדם מוחזק כאחראי לכל תוצאה, הנתפסת כקשורה בו. ברמה הבאה מופיע ייחוס סיכתי בלתי אישי. בשלב מתקדם יותר נחשב אדם אחראי לכל התוצאות, שצריך היה לצפות. שתי הרמות דלעיל נכללות, לפי היידר, בתוך המושג הפיאג'טיאני של אחריות אובייקטיבית. ברמה הבאה נתפס אדם כאחראי למעשה, אך ורק אם התכוון לו. ברמת הייחוס האחרונה, ההצדקה, מניעיו וכוונותיו של הפרט לא מיוחסים לו בלבד, אלא יש חלוקת אחריות עם נסיבות וגורמי סביבה. שתי הרמות הללו כלולות במושג הפיאג'טיאני של אחריות סובייקטיבית. לפי תיאוריית מיזוג המידע (12), קולט אדם מידע ממספר מקורות בשעה שהוא מתייחס או מגיב לתופעה כלשהי. פיסות המידע הללו משמשות תחילה מושא לשיקולל סובייקטיבי ולאחר מכן הן מתמוגגות לכלל מסקנה שפיטתית, באופן הניתן לניסוח במונחים אלגבריים פשוטים; שיפוט מוסרי משמעו מיצוע החומרה הנתפסת של העדויות הרלבנטיות. לפי שיטת המדידה הפונקציונלית, הנגזרת מהתיאוריה, מוצג בפני הנבדק סיפור קצר אודות ביצוע פעולה פוגענית. בסיפור כלולות עדויות בדבר הכוונה להזיק והנזק שנגרם בפועל. בפני הנבדק מוצגים אירועים, אשר כוללים את כל הציורפים האפשריים בין דרגות הכוונה ודרגות הנזק. הנבדק מתבקש להעריך על גבי סולם נתון את חומרת המעשה או את דרגת העונש הראויה.

על פי תיאוריית יחסי אובייקט והתורה הפיאג'טיאנית אמורים נבדקי המחקר הנוכחי, המאופיינים בסטייה חברתית/מוסרית ובפסיכופאתולוגיה, לנקוט בשיפוט מוסרי בלתי מפותח. מגישה כגון זו, אשר מבחינה בין דרגות שונות של התפתחות מוסרית, נגזר כי מוסר עברייני, הכרוך בנטיית לתפיסה גולמית ואינסטרומנטלית של הזולת, אמור להוביל לשפיטה חד-צדדית, אשר מפשטת את המציאות הנשפוטת. לעומת זאת, מתיאוריית מיזוג המידע ומהמימצאים המאששים את ניבוייה נובע כי כל אדם, אף אם הוא רך בשנים או מתויר, כחריג מבחינה חברתית או מנטלית, מסוגל להתייחס למורכבות המציאות החברתית-מוסרית כאשר הוא שופט התנהגות

אנטי-חברתית. לאון (13) מצא, לדוגמה, באמצעות שיטה זו כי ילדים בגיל הרך התייחסו לזק ולכוונה כאחד בשפטם התנהגות אנטי-חברתית. הוא מתאר מימצאי 17 מחקרים נוספים, שהראו מגמה כזאת.

סוגיה זו מתורגמת כאן לשאלה: באיזה אופן ייחס אדם עם רקע עברייני, המאובחן כבעל רקע אישיותי פסיכופאטור-לוגי, אשמה על ביצוע עבירה, שבה הוא ואדם אחר נוטלים חלק? מן הנאמר לעיל נגזרות שתי מתכונות שפיטה חלופיות, אשר מתחרות ביניהן על חיזוי השפיטה המוסרית של עבריינים בעלי רקע אישי פסיכופאטולוגי, כדלקמן:

- 1) המציאות הנשפטת תפושט תוך התעלמות מעובדות רלבנטיות (לפי ניכוי הנובע מתורת יחסי אובייקט ומתורת פיאג'ה);
- 2) השפיטה תתייחס למורכבותה של המציאות הנשפטת (לפי תיאוריית מיוזג המידע).

ייברקו שני היבטים של העימות המוצע לעיל:

- א. האם ייחוס עצמי של אשמה יתבסס גם על חלקו של שותף לעבירה?
- ב. האם ייחוס אשמה לזולת יכלול גם האשמת המייחס עצמו (אשר יונחה לתפוס עצמו כשותף למעשה)?

שיטה

נבדקים

השתתפו במחקר 14 אסירים, שאושפזו בשתי המחלקות הפסיכיאטריות במרכז לבריאות הנפש, שליד בית-הסוהר איי-לון ברמלה. הם אובחנו על-ידי שני פסיכיאטרים, שעובדים במחלקות, והיתה התאמה מלאה בין שתי האבחנות. לארבעה מהנבדקים היו אבתנות תואמות נוספות של פסיכיאטרים אחרים, שאינם עובדים במקום. הנבדקים חולקו, כהתאם ל-ICD.9.CM, לשתי קבוצות: גבוליים ובעלי הפרעת אישיות אנטי-חברתית. שתי הקבוצות הושוּו לפי גיל, מצב משפחתי, ארץ מוצא, מספר האחים/אחיות במשפחה, השכלה פורמלית, שירות צבאי וסוג העבירות, שבגינן הורשעו. באשר למספר המאסרים, עבור שבעה הנבדקים הגבוליים היה זה מאסר ראשון. בקרב האנטי-חברתיים, עבור ארבעה נבדקים היה זה מאסר ראשון או שני ועבור שלושת הנותרים היה זה מאסר רביעי ומעלה. מתוך הנחה ששכיחות המאסרים כרוכה בה-תנסויות ובתוויות שונות, הרלבנטיות לשיפוט המוסרי, חולקו הנבדקים האנטי-חברתיים לשתי תת-קבוצות, בהתאם. נבדקה גם קבוצה מושווית של חמישה אסירים, המרצים מאסר בגין עבירות רכוש, אשר לא נזקקו לטיפול נפשי במהלך חייהם ואף לא בעת שהותם בכלא.

תכנון כלים והליך

כדי ליצור את ההיבטים א' ו-ב', שצויינו בסוף המבוא (ייחוס אשמה עצמי וייחוס אשמה לזולת), תוארו בפני הנ-

בדקים אירועים, שכל אחד מהם כולל מידע על המידה שבה כל אחד משני שותפים לעבירה היה מעוניין בביצועה. כמו כן נכלל בתיאור האירוע גם המידע, הרלבנטי מאוד עבור עבריינים, אודות חומרת המעשה העברייני (גודל המכה). הנבדק נתבקש לזהות עצמו עם אחד ממשתתפי האירוע ולייחס אשמה לעצמו וגם לזולתו.

כאמור לעיל, ההיבט החיצוני של אירוע עברייני מיוצג כאן באמצעות המונח 'מכה'. זהו הכינוי הרווח אצל עבריינים לפעולה של פריצה, שוד או גניבה. למכה יועדו שלוש דרגות: מכה גדולה מאוד, בינונית וקטנה מאוד. ההיבט הפנימי של האירוע — כוונה לבצע את המכה — יוצג על-ידי כוונת צד א', שלפי המסורת הכרוכה במתודה הנוכחית אמורה להיתפס על-ידי הנבדק ככוונתו שלו. הצגת מידע בדבר כוונת השותף למכה (צד ב') נועדה לאפשר השוואה שיטתית בין התייחסותו של הנבדק אל כוונתו שלו לבין התייחסותו לכוונת האחר. השוואה כזאת עשויה לגלות האם הנבדק עושה דין אחד לו ולזולתו. לכוונת צד א' ולכוונת צד ב' שלוש דרגות חומרה: מעוניין מאוד לבצע את המכה, מעוניין 'ככה ככה' (בעגה העבריינית זהו מינוח שמשמעו — במידה בינונית) או מאוד לא מעוניין.

בפני הנבדק הוצג אירוע כדלהלן: "תאר לעצמך שאתה ועוד מישהו החלטתם לעשות מכה (גדולה מאוד, 'ככה-ככה', או קטנה מאוד); באיזו מידה אתה אשם במעשה אם ברור שאתה היית מעוניין (מאוד, 'ככה-ככה', או מאוד לא מעוניין) והוא היה מעוניין (מאוד, 'ככה-ככה', או מאוד לא מעוניין)?" סולם ההערכה הוא בעל 20 דרגות, מ-1 = לא אשם עד 20 = אשם מאוד.

כאשר הנבדק נתבקש לייחס אשמה לזולת, הוחלפה בתוך השאלה המילה 'אתה' במילה 'הוא'. כדי להפיק את מלוא הפוטנציאל הגלום בתשאול כגון זה, נתבקש הנבדק לענות על עשרים ושבע שאלות, שכל אחת מהן כללה צירוף דרגות שונה של שלושת פרטי המידע הנוגעים לעצמו, לזולת ולמכה. הנבדקים הם בעלי קשיים בהבנת מסרים המופנים אליהם שלא בעגה המקובלת בתת-התרבות העבריינית שבה הם חיים. לפיכך, שימשה כנסיינית קרימינולוגית קלינית, שעובדת עם האסירים הללו ומקובלת עליהם, אשר הציגה את האירועים בעל-פה. כל נבדק השתחף באופן פרטני בארבעה מפגשים בהפרש של שבועיים בין האחד לשני. במפגש הראשון (27 תיאורי אירוע) התייחסו השאלות למידת האשמה, שמייחס הנבדק לעצמו ("עד כמה אתה אשם במעשה?") ואילו במפגש השני הוא ייחס אשמה לזולת ("עד כמה הוא אשם במעשה?"). בשני המפגשים הבאים בוצעה רפליקציה של שני המפגשים הראשונים. בכל מפגש הוצגו 27 האירועים בסדר מקרי שונה.

תכנון כזה שונה תכלית שינוי מהשיטה הנפוצה של מדגמים בלתי תלויים, אשר בכל אחד מהם נחשפים הנבדקים

כיווני למדידות נשנות עשוי להיות בעל כוח מספיק לפי שבעה הנבדקים חזרו פעמיים על כל אחד מתנאי הניסוי. מכיוון שכוח זה הוא גבולי, נתייחס בעיקר לצורתן של התבניות הגראפיות ונציג את מימצאי הסטטיסטיקה ההיסטוריים רק כחיזוק למסקנות החזותיות. ערכי $F(2,6)$ עבור התוצאות העיקרי של גודל המכה היו 8.2 כאשר הזולת היה מושא ההאשמה ו-7.9 בתפקיד האשמה עצמית ($p < 0.01$).

באשר לכוונת צד א', שהנבדק הונחה להודות איתו, השיפוע הניכר בכל אחד מהמבנים בחלקו העליון של תרשים 1, מלמד כי הנבדק הגבולי ייחס לעצמו אשמה רבה יותר ככל שכוונתו שלו היתה רבה יותר, $F(2,6) = 19.9$, $p < 0.01$. סמיכותם של שלושת הקווים, המייצגים את כוונת צד ב' בכל אחד מהמבנים בחלקו העליון של תרשים 1, מעידה כי מידע זה לא השפיע על האשמה עצמית; ואכן תוצאות עיקרי זה לא נמצא מובהק, $F(2,6) < 1$. לעומת זאת, ההבדל הניכר בין העקומים, המייצגים את כוונת צד ב' בכל אחד משלושת המבנים בחלקו התחתון של תרשים 1, מבטא השפעה של מידע זה באותם מקרים, שבהם הזולת שימש כמושא ההאשמה. ככל שכוונת צד ב' נתפסה כרבה יותר,

לאחד בלבד מבין כלל הגירויים המתופעלים. כאן, כל נבדק 'השתכפל' כמספר תנאי הניסוי שאליהם נחשף והגיב להם באמצעות סולם דירוג אחיד. המחקר כולל 54 תנאים כאלה, שהם תוצר מכפלת ארבע קבוצות (גורמים), כדלקמן: כוונת צד א' (שלוש דרגות), כוונת צד ב' (שלוש דרגות), גודל המכה (שלוש דרגות) ומושא השיפוט (עצמי וזולת); שתי דרגות, $3 \times 3 \times 3 \times 2 = 54$.

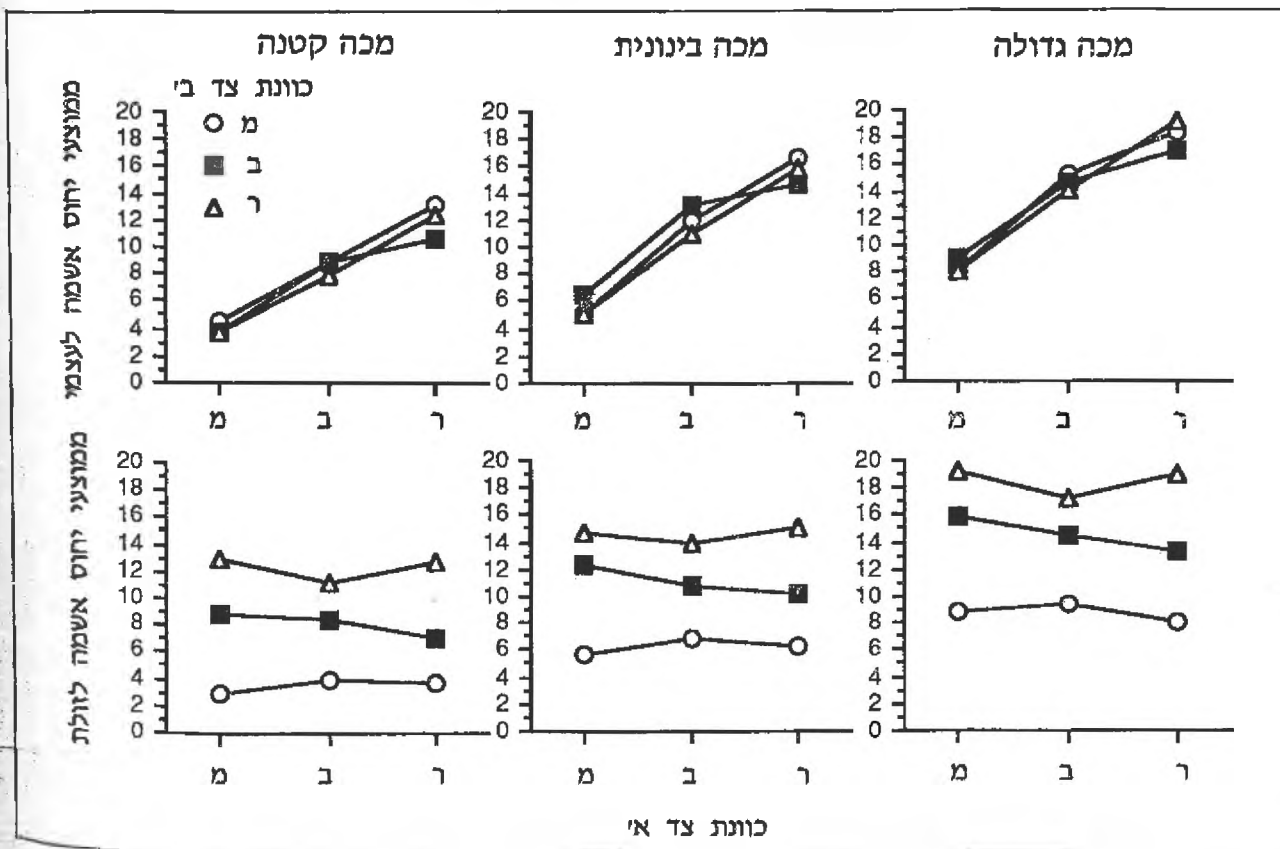
תוצאות

קבוצת הגבוליים

שיפוטיהם של כל הנבדקים הללו מוצעו לכלל תיאור גראפי אחד מכיוון שלא נמצאו הבדלים ביניהם. המבנים הגראפיים שהתקבלו מוצגים בתרשים 1.

המבנה השני משמאל בחלק העליון של תרשים 1 גבוה מהראשון והמבנה השלישי גבוה מהשני; מכאן שהאשמה עצמית היתה רבה יותר ככל שהמכה היתה גדולה יותר. בחלקו התחתון של תרשים 1, המייצג האשמת הזולת, נראית מגמה דומה; אשמה רבה יותר יוחסה לזולת ככל שהמכה היתה גדולה יותר. ניתוח היסקי באמצעות ANOVA תלת-

תרשים 1: ממוצעי ייחוס אשמה של שבעת הנבדקים הגבוליים בתנאים השונים של מכה, כוונת צד א' וכוונת צד ב' (מ = מעטה, ב = בינונית, ר = רבה).

צדדיות, שממנה נגזר כי שופט שכזה איננו מסוגל להתייחס למניעיו של הנשפט.

האנטי-חברתיים מעוטי ומרובי מאסרים

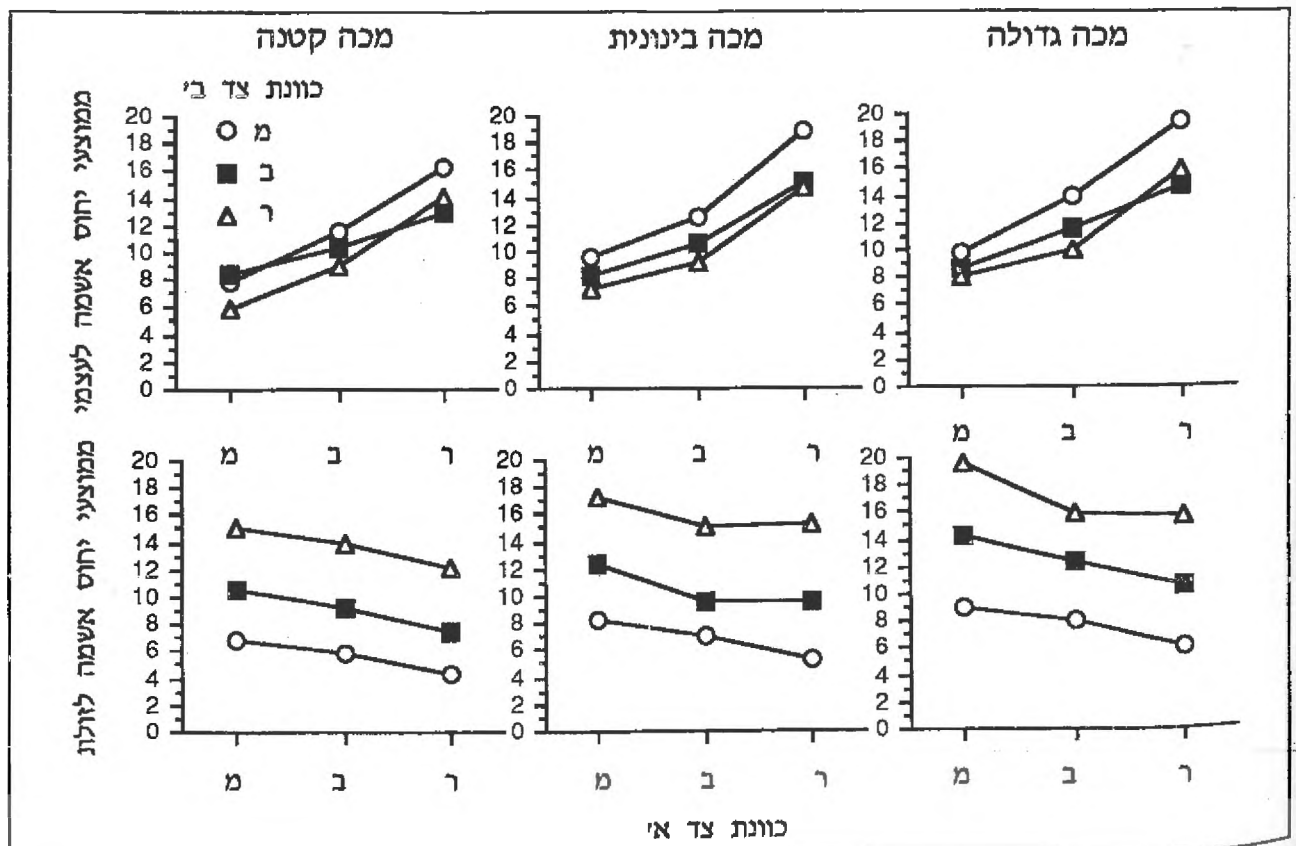
בתרשים 2 מוצגים ממוצעי שיפוטיהם של הנבדקים האנטי-חברתיים מעוטי ומרובי מאסרים.

המידגם הנוכחי קטן מכדי להניח כוח סטטיסטי היסקי מספיק ולפיכך המסקנות להלן נשענות על בחינה חזותית של הנראה בתרשימים 2 ו-3. המימצאים הם ברורים דיים ומאפשרים התייחסות כזאת. השיפוע הניכר של העקומים בחלקו העליון של התרשים, שמייצג ייחוס עצמי, כמו גם ההבדל הברור בין העקומים בחלקו התחתון של התרשים, המייצג ייחוס לזולת, מעידים כי החשיבות המוקנית למידע הזמין תלויה בנשוא השיפוט, כפי שנמצא אצל הנבדקים הגבוליים. אך שלא כמו הגבוליים גילו האנטי-חברתיים מעוטי המאסרים התייחסות גם אל כוונת השותף לעבירה, שאינו נשוא השיפוט, כפי שמשמע מהרווח הלא מבוטל בין העקומים בשלושת המבנים הגראפיים בחלקו העליון של תרשים 2 (רווח זה גדול פי שלושה ויותר מזה שנראה בחלק

יוחסה לו אשמה רבה יותר, $F(2,6)=19.37, p<.01$. הקבלת העקומים בחלקו התחתון של תרשים 1 (ייחוס לזולת) לציר האופקי משמעה היעדר השפעה של מידע בדבר כוונת צד א' על ייחוס אשמה לזולת, ואכן תוצא עיקרי זה לא נמצא מובהק, $F(2,6)=1.9, p>.05$.

ככלל, כוונת צד ב' השפיעה על ייחוס אשמה לזולת בלבד וכוונת צד א' השפיעה על ייחוס עצמי בלבד. ייתכן כי שיפוט חד-צדדי זה מבטא את הקושי של הנבדק הגבולי להת-ייחס לעצמו ולזולתו בעת ובעונה אחת כשהוא מייחס אשמה. כרם, ראוי לציין, כי הגבוליים ביססו את שיפוטיהם גם על מידע בדבר כוונתו של נשוא ההאשמה (עצמי, בחלק העליון של תרשים 1 וזולת, בחלק התחתון של התרשים). המימצא אינו מתיישב עם התפיסה הרווחת באשר לתיפקוד המנטלי המאפיין פסיכופאטולוגיה גבולית. אדם כזה אמור להפחית את הגרייה, שהוא מתייחס אליה, לכדי התייחסות ילדותית אל ההיבט הבולט בלבד. אך כאן נתגלתה התייחסות גם אל מידע בדבר הכוונה לפעול. התייחסות הנבדקים הגבוליים אל כוונתו של זולתם, אשר מטיבעה איננה ניכרת לעין ודבר קיומה מוסק בדרך עקיפה, לא מתיישבת היטב עם הנחת החד-

תרשים 2: ממוצעי ייחוס אשמה של ארבעת הנבדקים האנטי-חברתיים מעוטי המאסרים כתנאים השונים של מכה, כוונת צד א' וכוונת צד ב'.

המטרה
מילוי
השיפוט
בו
אדועיו
קליית
בו
חשיים
כי עבר
נבדקים
תחיצו
לא היו
של תו
העצמי
גם על
העקומי
שלהם,
גם על
חשיים

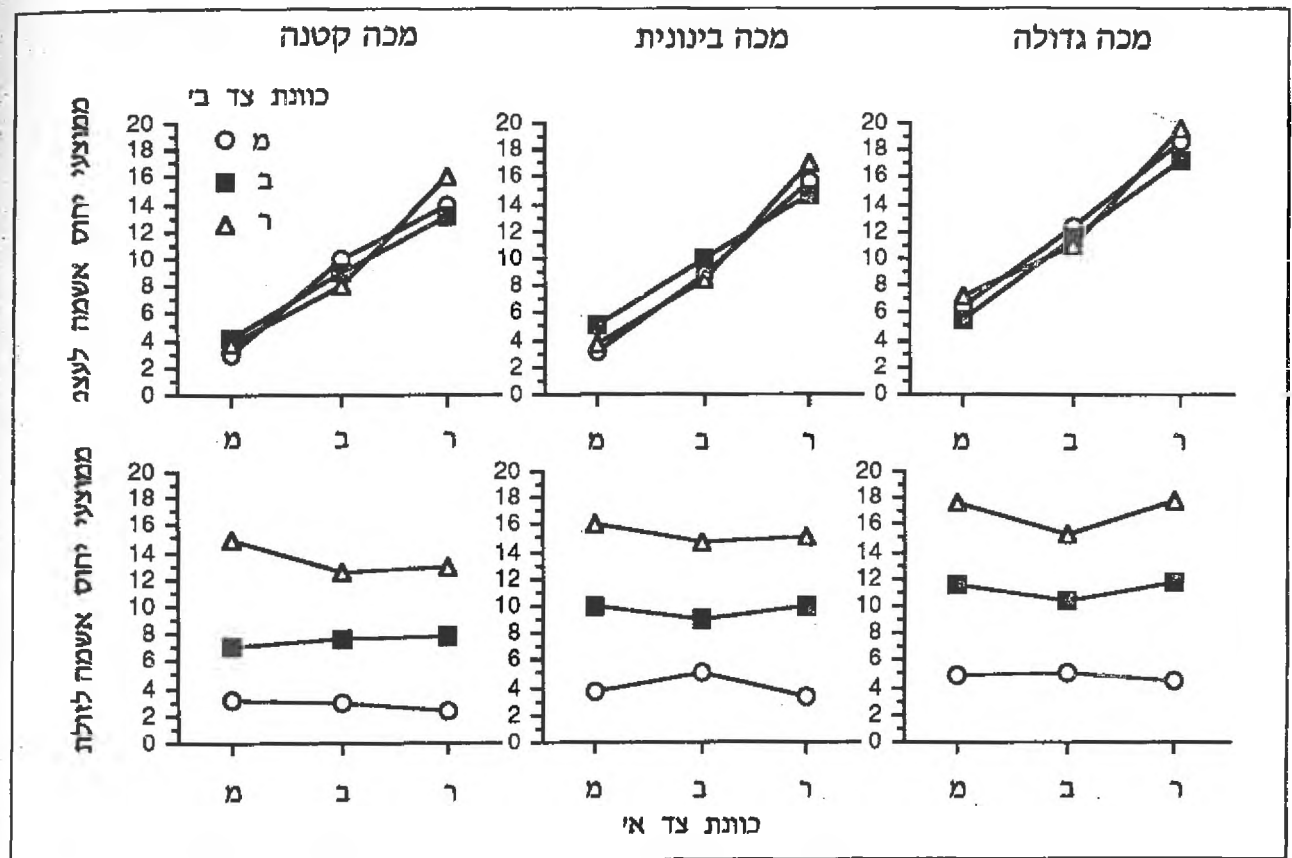
לפי השיפוע הניכר וסמיכותם הברורה של העקומים בחלקו העליון של תרשים 3 ניתן לראות כי בייחוס עצמי, כוונת המייחס (לצד התייחסות מסוימת לגודל המכה), תפוס מקום משמעותי בשיפוט עצמי; באותה רוח, לפי הרווח הניכר בין העקומים, בחלקו התחתון של תרשים 3, ניתן להסיק כי בייחוס לזולת יוחסה חשיבות רק לכוונתו של הלחץ ההבדל הקטן בגובהם של שלושת המבנים בחלק העליון של תרשים 3 ובגובה המבנים בחלק התחתון של התרשים מעיד כי בשני תנאי השיפוט הללו הוקנתה חשיבות מוגבלת לגודל המכה.

ניתן לסכם כי הנבדק האנטי-חברתי מרובה המאסרים האשים בעיקר את המואשם (נשוא השיפוט) ומיער את חשיבותם של שני היסודות המוסריים הנוספים – חלקו של השותף לעבירה שלא מדובר בו וגודל המכה. ניתן לשער כי לפנינו ביטוי לתפיסה מוסרית, הרווחת בתת-התרבות העבר-יינית, שאליה משתייכים הנבדקים הללו. אך המימצא אצל האנטי-חברתיים מעוטי המאסרים, המראה כי הם התייחסו גם אל שותף המעשה, שאיננו נשוא ההאשמה, מחייב הסתמך מוקד הפרשנות לעבר ההיבט הפסיכופאתולוגי של השיפוט

העליון של תרשים 1). בחלקו התחתון של תרשים 2 ניתן לגלות לפי שיפוע העקומים כי כאשר השותף לעבירה היה נשוא ההאשמה, הרי הוקנתה, בנוסף לשותף עצמו, חשיבות גם לכוונת המייחס. בשני תנאי הייחוס, עצמי וזולת, נראה לפי היחס בין מידת שיפוע העקומים לבין הרווח ביניהם כי החשיבות, שהוקנתה לכוונתו של שותף העבירה, היחה קטנה באופן ניכר מזו שהוקנתה לכוונתו של נשוא ההאשמה. בתוך תמונה זו משתבצת התייחסות גם לגודל המכה, בשיפוט עצמי כמו גם בשיפוט הזולת, כפי שמשמע מהעלייה בגובה המבנים הגראפיים בתרשים 2 משמאל למטה לימין למעלה. תמונה זו חושפת מתכונת שפיטה חברתית יותר מצדם של העבריינים האנטי-חברתיים מעוטי המאסרים, בהשוואה לגבוליים. זאת, לפי שייחוס אשמה על-ידי נבדקים אלה התבסס בכל מקרה גם על מידע בדבר חלקו של שותף, שאינו נשוא הטלת האשמה.

כשיפוטיהם של העבריינים האנטי-חברתיים מרובי המ-אסרים, כפי שנראה בתרשים 3, אין סימנים לנטייה חברתית כגון זו. הללו, כמו הגבוליים, הטילו אשמה רק על אותה דמות, שאליה הופנתה תשומת-הלב.

תרשים 3: ממוצעי ייחוס אשמה של שלושת הנבדקים האנטי-חברתיים מרובי המאסרים בתנאים השונים של מכה, כוונת צד א' וכוונת צד ב'.

ייתכן כי ריבוי המאסרים משקף פאתולוגיה, שאחד הוא בתחום המוסר החברתי, כמו אצל הגבוליים.

לא רקע פסיכופאתולוגי

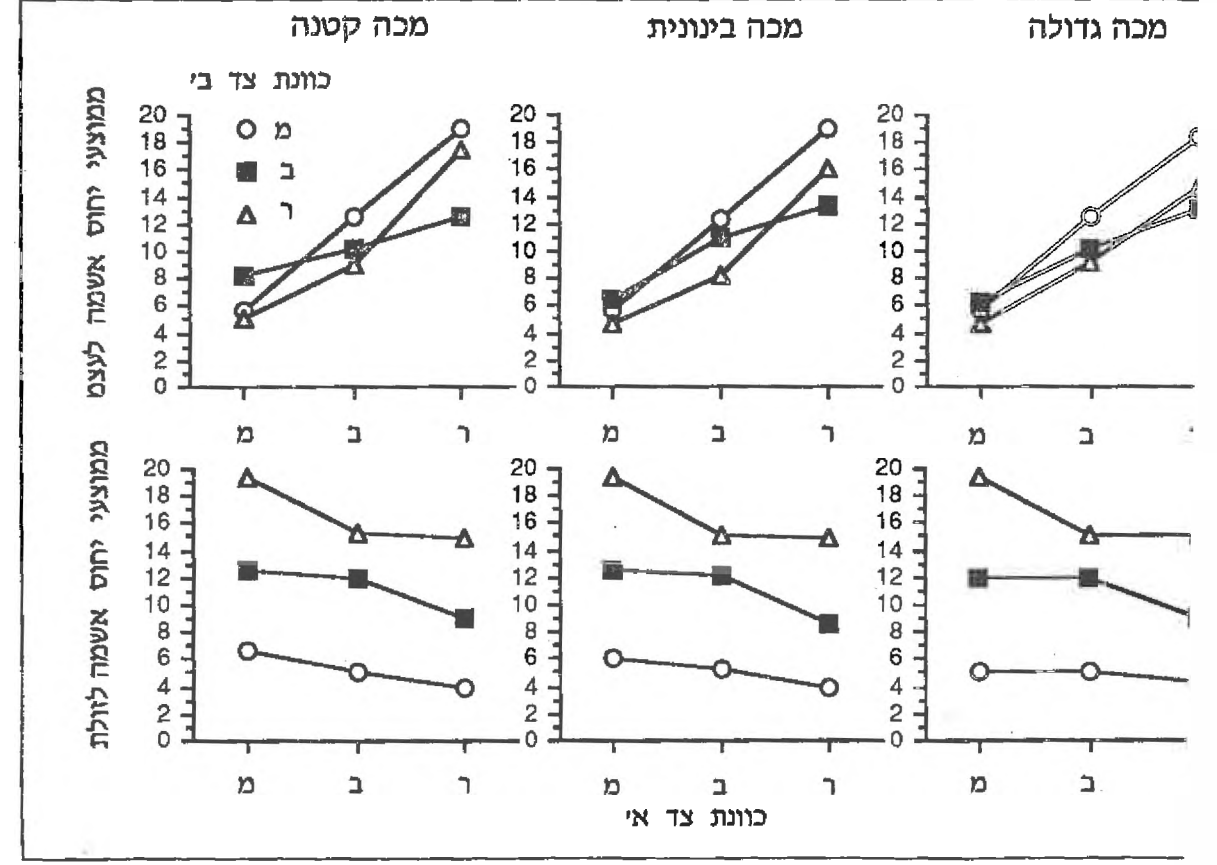
שנים 4 מוצגים שיפוטם מקובצים, של אותו מיגוון יסווי, שנעשו על-ידי חמישה אסירים נטולי תווית 'שהי'.

האחד של שלושת המבנים בחלק העליון של שלושת המבנים בחלקו התחתון של התרשים מעיד הרכוש לא התייחסו לגודל המכה. מכאן, שעבור זה, בניגוד לבעלי הרקע הפסיכופאתולוגי, נטיבותיו של האירוע העברייני, שתואר במסגרת הניסויית, נטיות. השיפוע הניכר של העקומים בחלקו העליון של 4, והרווח הברור ביניהם, מעידים כי הייחוס 'אסירים אלה התבסס בעיקר על כוונת צד א' אך ת צד ב'; באותה רוח, כפי שמעיד הרווח הניכר בין חלק התחתון של תרשים 4 והשיפוע הלא מבוטל 'הייחוס לזולת התבסס בעיקר על כוונת צד ב' אך ת צד א'.

לפי שעבריינים אלה התעלמו באופן עקבי מהנסיבות החיצוניות (המכה) של האירוע האנטי-חברתי, ניתן לסכם כי שיפוטם התייחס רק להיבטים החברתיים של האירוע – אל כוונותיהם של שני השותפים לביצוע העבירה. אפשר לקבל מימצא זה כמייצג קצהו של רצף תפיסות מוסריות עברייניות שממצאי המחקר הנוכחי זיהו את קצותיו ואת אמצעו, כד-להלן:

1. האשמת המואשם בלבד תוך התעלמות משותפי המעשה, כפי שנמצא אצל עבריינים גבוליים ואנטי-חברתיים מרובי מאסרים;
2. הטלת עיקר האשמה על מושא ההאשמה תוך כדי הפניית מידה פחותה, אך בלתי מבוטלת, של האשמה גם כלפי שותפו למעשה, כפי שנמצא אצל עבריינים אנטי-חברתיים מעוטי מאסרים;
3. חלוקה כמעט הוגנת של האשמה בין שותפי המעשה, כפי שנמצאה אצל עברייני רכוש רגילים. זאת תוך התעלמות מן הרכיב החיצוני (גודל המכה) של האירוע.

ממוצעי ייחוס אשמה של חמישה אסירים ללא רקע פסיכיאטרי בתנאים השונים של מכה, כוונת צד א' וכוונת צד ב' (מ = מעטה, ב = בינונית, ר = רכה).

כאשר לרכיב החיצוני (המכה), ניתן לזהות סימני תזוזת משקל הפוכה: אצל קבוצה 2 היתה מידה מסוימת של התייחסות אליו. אצל קבוצה 1 היתה התייחסות ניכרת אל גדול המכה, בד בבד עם מיקוד ההאשמה בנאשם בלבד. במבט מקיף, מסתמנת תזוזת הופכית של המשקל, שהוקנה לרכיב החיצוני של אירוע עברייני ולשותף הבלתי מואשם. העבריינים הפגועים ביותר מבחינה פסיכופאתולוגית נטו לה-תעלם מהשותף לעבירה ולהקנות משקל רב לרכיב החיצוני-כמותי, בעוד שעבריינים ללא רקע פסיכופאתולוגי נטו לה-תעלם מן ההיבט החיצוני של האירוע ולשקלל את חלקו של השותף לעבירה במידה כמעט שווה לחלקו של המואשם. בכל מקרה, השיפוט המוסרי אופיין בהתייחסות, לפחות במידת מה, למורכבותה של המציאות הנשפטת.

דיון :

מורכבות הצופן המוסרי אצל אסירים בעלי רקע פסיכופאתולוגי

כנגד ניבוי, הנגזר מפיאז'ה ומגישת יחסי אובייקט, נמצאה הפעלת צופן מוסרי מורכב אצל אסירים בעלי רקע פסיכופאתולוגי. שיפוטם של הנבדקים התייחס למרכיבי הע-בירה השונים, הגם שנמצאו הבדלים בחשיבות, שהוקנתה לגודל המכה, לכוונת צד ב', ולכוונת צד א'. המימצא המעיד על התייחסות למכה ולכוונה כאחד ועל מיזוג ייצוגיהם של יסודות אלה, הנתפסים אפילו אצל הנבדקים הגבוליים, אשר מתוארים בספרות כבעלי הפרעות בהבחנה ובסינתזה של מצבים ושל גירויים, תומך בהנחה, הנגזרת מתורת מיזוג המידע, כי שפיטה מוסרית נשלטת על-ידי מערך קוגניטיבי מורכב.

נמצא כי הנבדקים הגבוליים והאנטי-חברתיים מתת-הק-בוצה מרובת המאסרים התייחסו אל הכוונה באופן חד-צדדי ולא אינטגרטיבי. נבדקים אלה ייחסו אשמה בהתאם לכוונתו של נשוא השאלה הייחוסית. לעומת זאת, הנבדקים מתת-הקבוצה האנטי-חברתית מעוטת המאסרים והנבדקים ללא רקע פסיכופאתולוגי התייחסו לשני בעלי הכוונה בריזמנית בשני תנאי הייחוס. תפיסתם החברתית של הגבוליים והאנטי-חברתיים מתת-הקבוצה מרובת המאסרים מעידה (בהתאמה לתיאוריית יחסי האובייקט), כי הם אינם מסוגלים לקבל מפגש בין-אישו כמהות אינטגרטיבית, שבה מעורבים שני אנשים נפרדים, אשר להם אחריות משותפת למעשה. לעומת זאת, התייחסותם של האנטי-חברתיים מתת-הקבוצה מעוטת המאסרים ושל נבדקי הביקורת אל כוונותיהם של שני השות-פים יכולה להעיד (לפי תורת יחסי האובייקט) על הבחנה טובה מצידו של אדם כזה בינו לבין הזולת.

אסירים ללא רקע פסיכופאתולוגי התייחסו אל שני בעלי הכוונה בשני תנאי הייחוס אשמה. שיפוט כזה אמור לאפיינ

בעלי אני עליון נוקשה, כגון אישיות נורוטיח (14). ציסיק (15) מציין כי יחס יחסי האובייקט של אישיות נורוטיח היא מפותחת יותר משל אישיות גבולית. סימצאנו עשויים להעיד כי עברייני 'מצוי' הוא בעל רפה נבחה של יחסי אובייקט ושיפוט עצמי סהמור והוא בעל מערך אישיותי מעין נורוטי. שיפוטיהם של הנבדקים הגבוליים והאנטי-חברתיים מרובי המאסרים שקפו רפה התפתחות מוסרית ואובייקטאלית נמוכה בהשוואה לקבוצות האחרות. בכל הנוגע לגבוליים, מימצאי המחקר תומכים בניבוי, הנגזר מתורת יחסי האובייקט. נצפתה אצלנו תפיסה חברתית חד-צדדית. שאינה כוללת בשי-פוט נתון את שני בעלי הכוונה. מימצא זה ייתכן שיש בו כדי להצביע על הפרעה, האופיינית לגבולי בכל שנוגע לתפיסתו את עצמו, או הזולת וזה מכלול היחסים הבין-אישיים. הוא מתייחס אל הזולת כאל אובייקט יחסי עימו אינם מתפתחים מעבר לרמה זו.

כאשר לנבדק האנטי-חברתי מתת-הקבוצה מרובת המ-אסרים, נמצא אצלו מערך שיפוט הדומה לזה של הנבדק הגבולי. ייתכן כי מימצאנו תומכים בהבחנה בין פסיכופטיות ראשונית, המאופיינת בהרדרד מוחלט של חרדה, לבין פסי-כופטיות משנית, המאופיינת בחרדה (16). אפשר שחברי תת-הקבוצה האנטי-חברתית מעוטת המאסרים הם נטולי חרדה וחסרי מאפיינים, המעידים על פאתולוגיה נפשית בכל הנוגע לתחושת זהות עצמית, ואילו ריכוז מאסרים הוא סימפטומטי לפאתולוגיה נפשית. ייתכן גם שריכוז המאסרים של נבדק כזה מרמז על פאתולוגיה נפשית, שאינה אופיינית לנבדק האנטי-חברתי מתת-הקבוצה מעוטת המאסרים. אפשר שפא-תולוגיה זו מוצאת ביטוי סמני גבולי בתחושת זהות וכיחסים בין-אישיים. ניתן להניח שזוהי הפרעה, המכילה מאפיינים של גבוליות יחד עם מאפיינים של אנטי-חברתיות, הכרוכה בריבוי עשייה עבריינית. ייתכן שהפאתולוגיה, המאפיינת עברייני כזה, הופכת אותו לקורבני יותר, לנתפס יותר על-ידי שליחי החוק ולמתוחכם פחות מאשר האנטי-חברתי מתת-הקבוצה מעוטת המאסרים. התרשמות קלינית, שהצטברה בקרב הצוות הטיפולי של המרכז לבריאות הנפש בכלא אילון, תומכת בהנחת קיומו של עברייני גבולי/אנטי חברתי, המאופיין כאימפולסיביות, באפוזיות פסיכוטיות, באי-יכולת ליצור יחסים בין-אישיים קבועים ויציבים, בצורך בליווי יתר-הגנאי ופיזיביטי לאורך החיים. בפרסיה ובפגיעה עצמית.

רמת השפיטה של הנבדקים והאנטי-חברתיים מתת-הק-בוצה מעוטת המאסרים (ובמיוחד בייחוס אשמה לעצמם) ושל נבדקי הביקורת (במיוחד בייחוס אשמה לזולת) נראית כמפותחת יותר משל הגבוליים והאנטי-חברתיים מרובי המ-אסרים. הפער בין רמת השפיטה לבין ההתנהגות, שהביאה אותם אל בין בזהלי הכלא, מעורר שאלה בדבר הקשר, שבין השיפוט להתנהגות. אדר (17) מציע לעשות הבחנה בין מוס-רות פנימית, שהיא תוצאה של חהליך התפתחותי, המלווה

מהסיכויים של עברייני אנטי-חברתי חסר חרדה, אשר הפרוג-
נודה הטיפולית לגביו אינה טובה.

ס פ ר ו ת :

1. Anderson N.H., Methods of information integration theory. New York, Academic Press, 1982.
2. Meissner W.W., Theoretical assumptions of the concepts of the borderline personality. Am. Psychoanalytic Association, 26: 559—598, 1978.
3. Kernberg O.F., Narcissism. In: S.L. Gilman (Ed.), Introducing Psychoanalytic theory. pp. 126—136. New York, Brunner/Mazel, 1982.
4. Adelman S.A., Pills as transitional objects: A dynamic understanding of the use of medication in psychotherapy. Psychiatry, 48: 246—253, 1985.
5. Horner A.J., Object relations and the developing Ego in therapy. New York, Jason Aronson, 1982.
6. מינקוביץ א, חיקוי ואמפתיה. מגמות, י"א: 211—231, 1961.
7. Mahler M.S., The selected papers of M.S. Mahler. vol. 2: Separation-Individuation. New York, Jason Aronson, 1975.
8. Lowe G.R., Personal Relationship in psychological disorders. Baltimore, Penguin, 1969.
9. Piaget J., The moral judgment of the child. London, Routledge & Kegan Paul, 1965.
10. Munsey B., Moral development, moral education and Kohlberg. Birmingham, Alabama, Religious Education Press, 1980.
11. Heider F., The psychology of interpersonal relations. New York, Wiley, 1967.
12. Anderson N.H., Foundation of information integration theory. New York, Academic Press, 1981.
13. Leon M., Rules in children moral judgment: Integration of intent, damage and rational information. Developmental Psychology, 18: 835—842, 1982.
14. Stein V.E., Guilt: Theory and therapy. London, George Allen & Unwin, 1969.
15. Cheesick R., Intensive psychotherapy of the borderline patient. New York, Jason Aronson, 1972.
16. Lykken D.T., A study of anxiety in sociopathic personality. Abnormal and Social Psychology, 5: 6—10, 1957.
17. Addad M., Dimensions of personality and methods of judgment among criminal population. Annales Medico-Psychologiques, (in press).

הטמעת מערכת ערכים, לבין מוסריות חיצונית, שהיא תולדה של קליטת דפוסי שפיטה, תבניות חשיבה וציוויים קטגוריים, ללא הפנמת מערכת ערכים. בהתאם לכך, שיפוטם המוסרני יותר של האנטי-חברתיים מתת-הקבוצה מעוטת המאסרים ושל נבדקי הביקורת אמור לשקף תכניות חשיבה, שהופנמו ללא תהליך התפתחותי נורמטיבי.

היבטים מתודולוגיים והמשך מחקר

המחקר הנוכחי מדגים את התאמתה של שיטת המדידה הפונקציונלית לחקירת שיפוט מוסרי אצל מבוגרים מקבוצות חריגות במובן החברתי והפסיכולוגי. הורגמה אפשרות לחשוף את הדרך הייחודית, שבה מכלול של פיסות מידע בעלות טעי-
נות ערכית הופך לתגובה שיפוטית אצל עבריינים, הסובלים מהפרעות נפשיות. מימצאי המחקר תואמים את הידע, שנצבר עד כה בנוגע לאישיות גבולית ואישיות אנטי-חברתית, וכך הם מתקפים ידע זה ותורמים גם לתיקוף השיטה, שננקטה כאן. ניתן להניח כיול נאות של סולם המדידה לפי הפיזור המאוזן של השיפוטם על פני מרבית המרחב השיפוטי בן 20 הדרגות והמבנה הליניארי הברור של 24 המבנים הגראפיים, שנכללו בתרשימים 1—4. מומלץ לבדוק באמצעות שיטה זו את שיפוטם המוסרי של בעלי אישיות גבולית ואנטי-חבר-
תית, שאינם עבריינים, במטרה לבחון את התוקף החיצוני של מימצאינו. לשם כך יש לפתח כלי מקביל, שיותאם לשפה הנורמטיבית.

במחקר הנוכחי נמצא כי תבניות השפיטה של נבדקי תת-הקבוצה מרובת המאסרים היו דומות מאוד לאלו של הגבוליים. מימצא זה איפשר להגיע למסקנה כי לפנינו קבוצת נבדקים, המשתייכת לאוכלוסייה עבריינית שונה מכפי שסברנו תחילה. בעתיד לבוא, חשוב ללבן את אפיוניה של קבוצה זו ולבחון ולפתח את כושרה של שיטת המדידה הפונקציונלית להשיג אבחנה מבודלת בין עברייני כזה לבין אחר, שאובחן כאנטי-חברתי אך 'המעייט' להיכלא. לאבחנה כזו חשיבות רבה מההיבט הטיפולי, שכן, אט אומנם מדובר בהפרעה, המכילה סימפטומטולוגיה שונה משל האנטי-חברתי הקלאסי, הרי שגדרשת כאן התייחסות טיפולית שונה. יתכן שבהיות אדם 'מרגיש', הרי סיכוייו להפיק תועלת מפסיכותרפיה רבים